

LUND UNIVERSITY

B 68 och kretsen kring Olof Rudbeck den äldre **Några spekulationer över göticistiska spekulationer** Nordin, Jonas

Published in:
En biografi om en bok

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nordin, J. (2020). B 68 och kretsen kring Olof Rudbeck den äldre: Några spekulationer över göticistiska spekulationer. I J. Nordin, & J. Myrdal (Red.), *En biografi om en bok: Codex Upsaliensis B 68 från 1430* (s. 173–194). (Konferenser; Vol. 103). Kungliga Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

En biografi om en bok

CODEX UPSALIENSIS B 68

FRÅN 1430

Jonas Nordin & Janken Myrdal (red.)

Konferenser 103

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIKNITETS AKADEMIEN

En biografi om en bok: Codex Upsaliensis B 68 från 1430. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA). Konferenser 103. Stockholm 2020. 243 s.

ABSTRACT

(A biography of a book: Codex Upsaliensis B 68 from 1430.) A large proportion of European medieval art consists of illuminated manuscripts. In Sweden, the bulk of preserved images are mural paintings in churches, but the realm is not void of illustrated manuscripts. While Continental illuminated manuscripts are mainly religious, the Swedish are generally law codes.

In the present volume, one such law code, Uppsala University Library B 68, written in 1430, is examined from a wide variety of aspects. The text with its marginalia is presented. An analysis of the parchment reveals that the skin used is exclusively from calf. Through paleographic analysis, in combination with examination of the images, the commissioner of the book and the scribe are identified. Elin Bengtsdotter, who commissioned the book, belonged to the highest nobility, and Hans Kyle, who copied the text, was a clerk who had worked for King Eric of Pomerania (r. 1412–1439). The artist who made the images remains unknown, however.

The seventeen full-page illustrations are given due treatment. The enigmatic second image, showing Christ on the Cross, has been erased at some period. The post-medieval history of the manuscript is unravelled, but the person who effaced the image cannot be identified with any certainty. Other images describe life in Sweden before the great rebellion that eventually dethroned King Eric, and the images give hints about the ideological climate in Sweden at the time. One chapter is devoted to scornful and eccentric marginalia in this and other medieval manuscripts.

KEYWORDS

illuminated manuscripts, law codes, parchment, marginalia, prosopography, images of Christ, medieval art history, Olof Rudbeck, Gothicism

© 2020 Författarna och KVHAA, Stockholm, Sverige

ISBN 978-91-88763-18-1

ISSN 0348-1433

Utgivare: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
(KVHAA, The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities)
Box 5622, SE-114 86 Stockholm, Sweden
<http://www.vitterhetsakademien.se>

Distribution: eddy.se ab, Box 1310, SE-621 24 Visby, Sweden
<http://vitterhetsakad.bokorder.se>

Omslagsbild: B 68 (1430) utställd i visningssalen på Uppsala universitetsbibliotek, uppslag
Konungsbalken, folio 19v–20r. Foto: Per Cullhed

Samtliga färgillustrationer är ur Uppsala universitetsbibliotek, B 68, där annat inte anges.
Handschriften är digitaliserad och kan hämtas via
<<http://urn:nbn:se:alvin:portal:record-73176>>

Omslag och grafisk form: Bitte Granlund/Happy Book
Tryck: DanagårdLiTHO, Ödeshög, Sverige 2020

JONAS NORDIN

B 68 och kretsen kring Olof Rudbeck den äldre – några spekulationer över göticistiska spekulationer

Den äldsta ägarnotisen vi har för UUB B 68 är från 1700-talets början då boken tillhörde akademiräntmästaren i Uppsala Nils Rommel (död 1754). Boken går emellertid att spåra längre tillbaka än så. Den användes av den välbekante akademiske mångsysslaren Olof Rudbeck d.ä. på 1670-talet och utgjorde ett led i hans bevisning för att forntidens Atlantis var beläget i Skandinavien. Det är likaså känt sedan länge att B 68 varit föremål för ingrepp i syfte att stödja tvivelaktiga historiska spekulationer. Juridikprofessorn Carl Lundius (1638–1715) antas ha understött sina teser om Sveriges urgamla rättsförhållanden med manipulerade och fabricerade dokument. Han skall, enligt anklagelsen, ha raderat enskilda bokstäver i handskriften för att få till passande ordalydelser. Det finns emellertid ingrepp av långt grövre art. På två motstående blad i bokens inledning har funnits två Kristusbilder: till vänster en sittande Kristus uppvisande sina pinosår (folio 2v), till höger Kristus på korset. Den senare är dock i det närmaste utplånad, utan tvekan ett medvetet ingrepp. Vem som gjort detta och i vilket syfte är okänt. Jag har anledning att återkomma till de frågorna i den senare delen av undersökningen.

Lundius och Rudbeck var svågrar – de var gifta med var sin dotter till borgmästaren Thomas Lårman. Vi har Rudbecks egna ord på att han fått låna B 68 av sin frände, vilket skedde innan första delen av den beryktade *Atlantica* trycktes 1679; i detta arbete nämner han ”våra gamla Lagböcker på Pergament skrifna, af hwilcka en mig af min Swåger Prof: Lundio lëntes”.¹ Detta är ett indicium, men inget bevis, på att Lundius vid denna tid var ägare till handskriften och några andra möjligheter kommer att diskuteras i det följande. Det finns i alla händelser goda skäl att tro att de utbytte tankar om boken med varandra. Även Rudbeck har misstänkts för förfalskarverksamhet, men

1 Olof Rudbeck, *Atlant eller Manheim*, 1, utg. Axel Nelson (Uppsala & Stockholm 1937 [1679]) s. 475. Att citatet verkligen syftar på B 68 framgår av den bild som det i sammanhanget refereras till.

några säkra belägg har aldrig presenterats.² Hans livliga inbillningskraft och förmåga till halsbrytande associationer räckte långt nog i sig själva. Däremot ger hans användande av B 68 en god bild av hans metod, som inte alltid kan kallas vetenskaplig men snarare liknas vid en medvetandeström.

Begreppet *stream of consciousness* lanserades av psykologen William James i slutet av 1800-talet.³ Det har framför allt blivit känt som en särskild stilart inom litteraturen, med företredare som Marcel Proust, James Joyce och Jack Kerouac. Läsaren får följa författarens inre monolog som sömlöst rör sig från ett ämne till ett annat med författarens medvetande som enda sammanhållande länk. Rudbeck förde visserligen inget inre samtal, utan använde ett direkt och didaktiskt tilltal. De djärva kombinationerna var likväl uttryck för en medveten kunskapssyn. Enligt Gunnar Eriksson företredde Rudbeck en skepticism ”som pekar på sinneseffarenhetens gränser men bejakar möjligheten av att tala om större eller mindre sannolikheter”.⁴ Som människor kan vi aldrig förstå verklighetens djupaste hemligheter, men vi kan studera dess reflexer i sinnevärlden. En kedja av var för sig mycket lösliga antaganden kan på det sättet bygga upp en bevisning som övertygar genom sin samlade mängd, tycks ha varit hans tanke.

BETYDELSEN AV BLÅTT

Rudbeck tog ingen notis om texten i B 68, men intresserade sig för fyra av dess bilder. Den första är den vinjett som inleder Byggningsbalken (folio 61r) och som visar en man som inspekterar sina marker med en spade i handen (se fig. 4). I *Atlanticans* första del, färdigställd omkring 1675 men utgiven först 1679, ville Rudbeck framför allt slå fast att forntidens Atlantis låg i Skandinavien, med huvudstad i gamla Uppsala. I kapitel VII anförde han 102 belägg till stöd för sin tes och utgångspunkten i det aktuella avsnittet var Platons dialog *Kritias*. Man kan där inhämta att Atlantis' kungar och hövdingar bar blå kläder när de samlades till ting:

När det nu leed länger in på mörka natten, Offerelden war utsläckt, askan kålnad, och de uti sköna långa blå Kiortlar iklädde, hwilcka framburne woro när eden wid offret af-lades och de wid de halfbrände benen som öfwerblefne woro efter offren satte sig på jorden, och hwad af elden än lefwande war blef helt utsläckt. Då när detta alt war bestält, togo de sig före Tingsaker at af-döma.⁵

2 Exempelvis Nils Ahnlund, *Nils Rabenius (1648–1717): Studier i svensk historiografi* (Stockholm 1927) s. 160 f.; Otto von Friesen & Anders Grape, *Om Codex Argenteus: Dess tid, hem och öden* (Uppsala 1928) s. 152–154; J. Viktor Johansson, ”De rudbeckianska förfalskningarna i Codex argenteus”, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, 42 (1955) s. 16 f.; Gunnar Eriksson, *Rudbeck 1630–1702: Liv, lärdom, dröm i barockens Sverige* (Stockholm 2002) s. 308 f.

3 William James, *The principles of psychology*, 1–2 (New York 1890).

4 Eriksson (2002) s. 548 f.

5 Rudbeck, *Atlant*, 1 (1937) s. 177.

Figur 1–2. "Domarbilder" ur *Atlanticans planschband* (tab. 16, fig. 79 A och B). Figurerna är utförda efter Gamla Uppsalas kyrkas numera mycket hårt slitna altarskåp. Kungliga biblioteket.

Figur 3. Ur *Atlanticans planschband* (tab. 41, fig. 156). Figuren är avbildad efter de så kallade Sankt Eriks-tapeterna, som förvarades i Uppsala domkyrka, men förstördes i den förödande stadsbranden 1702. Kungliga biblioteket.

Figur 4. Ur *Atlanticans planschband* (tab. 25, fig. 92 B, LL). Bilden är tänkt att stödja Rudbecks argument att färgen blå har en särskild koppling till Sverige, men i originalillustrationen i B 68 är de byxor som skall underbygga bevisningen röda. Kungliga biblioteket.

Citatet blev utgångspunkten för en vindlande tankekedja. Det som skulle bevisas var att den blå färgen alltid har kännetecknat Sverige. Rudbeck tog avstamp i altarskåpet i Gamla Uppsala kyrka, som enligt honom var ett av de äldsta i landet och bar bilder av två hedniska domare som dömer martyrerna. Den ene är klädd i "en mekta lång blå kiortel", den andre i "en lång blå kiortel, och framman til ett hwitt förkläde, som synes betyda rättens helighet och oskyldighet". Dessa figurer kopierades i planschdelen (fig. 1–2). Vidare noterade Rudbeck att på Sankt Eriks-tapeterna i Uppsala domkyrka avbildades kung Erik på sex eller sju ställen med blå underkjortel och en blå båtsmansmössa med lövverkskrans av guld. Även denna mössa fick en illustration (fig. 3). Samma

tapetsvit innehöll en bild som visade kung Eriks martyrdöd och där han var klädd i ett par blå byxor med ihopsittande strumpor – just av samma modell som förekommer på teckningen i B 68! Att byxorna är röda i handskriften saknade betydelse för Rudbecks argumentation och teckningen återgavs i träsnitt (fig. 4). För att slutligt driva hem poängen påpekade Rudbeck att blå dräkter och sängkläder nämns i många gamla folkvisor. Olaus Magnus visste berätta (bok 14:2), att ”then siöblå färgen hade fordom i Sverige något särdeles [att] betyda, och war ey så allmän”, medan de i hans eget 1500-tal bars av alla och envar. Sveriges riksvapen, fortsatte Rudbeck, är tre gylene kronor i blått fält, dess skeppsflaggor bär blå botten och svenska båtsmän bär blå kläder. I andra länder, däremot, kunde örlogsflaggorna ha en mängd färger och franska båtsmän, för att bara nämna ett exempel, var alltid rödklädda – om detta hade Rudbeck nog samt förhört sig hos åtskilliga sjömän. Att slutligen den svenska kungens livregemente till häst och fot av tradition bar blå kläder visade att färgen förknippades såväl med Sveriges kungar som med riket. Alla dessa belägg, menade Rudbeck, visade otvetydigt att Platon talat om Sverige.

Illustrerade böcker var ännu på 1600-talet sällsynta i Sverige, och även om det mestadels rörde sig om enklare träsnitt var Atlantican ändå ovanligt rikt bildsatt. Man förväntar sig därför att illustrationerna hade valts med omsorg för att understryka särskilt centrala poänger, men redovisningen ovan visar något annat. Att försöka belägga en argumentation om färger med svartvita träsnitt ter sig skäligen poänglöst och den valda bilden ur B 68 visar, som vi sett, inte ens den blå färg som stod i fokus – den föreställer i stället ett par röda byxor av samma *modell* som ett par blå byxor Rudbeck hade sett på annat håll. Någon koppling görs inte till B 68:s text, utan bilderna har tolkats fristående från sitt sammanhang. Det är handskriftens bildriktedom som trollbundet betraktaren och lockat till uttolkning. Rudbecks tankekedja uppvisar samma djärva föreningar som hans resonemang i övrigt, men den skvallrar också om en valhänthet inför att tolka bilder. Han uppvisade en genuin oförmåga att skilja det relevanta från det ovidkommande, vilket kan ses som ett uttryck för bildfattigdomen i dåtidens Sverige och för diskrepansen mellan kapaciteten att tolka texter och förmågan att läsa bilder. Det ser vi också om vi går vidare till en annan illustration där Rudbeck prövar en mer ikonografisk analys, för att använda en modern term, alltså ett försök att tyda bildens symbolspråk och inte stanna vid dess form.

KUNGLIG MAKTUTÖVNING

I kapitel XXII är inte argumentationen fullt så tilltvingad när Rudbeck tagit sig an ett annat bildmotiv från B 68. Här finns ett försök till symboltolkning som möjligen inte är övertygande, men åtminstone legitimt. Relationen mellan olika numeriska uppgif-

ga kopplade trianglar.⁹ Valknuten är snarlik triquetran (tre sammanflätade spetsovarler) som använts i både hednisk och kristen symbolik – i det senare fallet som tecken för treenigheten. Valknuten och triquetran anses i hednisk mytologi ha representerat Oden och var också en krigarsymbol.

Kungabilden i B 68 uppvisar inte en valknut i ovanstående utförande och alla hedniska associationer kan omedelbart avvisas. Vad vi ser är två fyrauddiga stjärnor som flätats in i varandra för att skapa en stjärna med åtta spetsar. Bildens huvudmotiv är en kung med krona sittande på en stol med tre ben. I den ena handen håller han en spira, en symbol för rätten att regera; i den andra håller han ett språkband, som möjligen ger en ledning till stjärnans innebörd. Texten lyder *data est ei potestas*. Uttrycket kommer från berättelsen om draken och vilddjuret i Uppenbarelseboken 13:5 och 7, i svensk översättning ”det fick makt” (1917) eller ”och thy warde giffuit macht” (1541). Här finns utrymme för intressanta tolkningar. Enligt Bibelns berättelse får vilddjuret makt att häda, makt att övervinna de heliga och regera hedningarna, makt att föra krig – detta är avigsidan av allt världsligt herravälde, visste man i kristet svärmiska kretsar. Bildens stjärna bör heller inte vara tillfogad av en slump. Den åttauddiga stjärnan kallas även för Kristusstjärna och är en sinnebild för fullkomlighet och oändlighet, men även för pånyttfödelse.¹⁰ Ett sätt att läsa kompositionen är att ge den en form av yin och yang-tolkning: den världsliga makten, som är ett nödvändigt ont, måste balanseras av och utövas med kristen fromhet.

Janken Myrdal har översatt språkbandets text med ”åt honom är makt given”.¹¹ En alternativ tolkning skulle då vara att bilden vill förmedla kunglig auktoritet och att Kristussymbolen illustrerar en makt given av Gud, antingen direkt eller indirekt. Men för det första är en sådan gudomlig sanktion av kungamakten ett sent inslag i svenskt rättstänkande,¹² för det andra ter det sig osannolikt att man skulle välja att understödja kungliga maktanspråk med just detta bibelställe. Jag vill därför snarare se en kritisk udd i bilden i analogi med vad Myrdal i en senare studie läst in i andra motiv i B 68.¹³ Illustrationen föregår Konungsbalken, som ju var att anse som en författning. Skall man läsa bilden som en kommentar till den känsliga balansen mellan ett kungaämbete med uppgift att styrka rätten och en personlig kungamakt som hotar att slå över

9 Evighetsslinga: exempelvis bildsten från Tängelgårda I, SHM 4373. Kopplade trianglar: exempelvis bildsten från Stora Hammars, SHM 29974.

10 Frithiof Dahlby, *De heliga tecknens hemlighet: Symboler och attribut*. Sjunde uppl. (Stockholm 1982) s. 32, 205.

11 Janken Myrdal, ”Det medeltida Sveriges rikaste bildhandskrift”, i: Olle Ferm & Staffan Nyström (red.), *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld* (Stockholm 2004) s. 447.

12 Nordin (2009) s. 44, 53–58.

13 Janken Myrdal, ”Kvinnosaksfrågan omkring år 1430”, *Historisk tidskrift*, 138 (2018).

i självrådighet? Är den i själva verket ett uttryck för medeltidens konstitutionalism?¹⁴

Rudbeck nämnde över huvud taget inte bildens kristna kontext. Hans tolkningar rörde sig generellt i ett synkront lager och i det här fallet har han valt att lyfta fram en tidlös kungamakt med bakgrund i hednatiden. Det kanske märkligaste är ändå vad Rudbeck *inte* sade om kungabilden. Omedelbart efter att ha förklarat innebörden av valknutens åtta hörn citerade han Platons dialog *Axiochus*. Vi hör Odysseus när han drar sig till minnes sitt besök hos folket vid världens ände: "Jag såg och [o: också] Min-nur Thorns son, som bär dhen gyllende Spiran, och skippar lag och rätt öfwer dhe döda, hwilcken sitter på sin Lagmans stol."¹⁵ Denna beskrivning hade utan ansträngning kunnat knytas till B 68:s kungabild, där både stolen och spiran är framträdande element, men redan här hade Rudbeck hastat vidare för att inte tappa sina undflyende tankebanor ur sikte. En välvillig tolkning är att hans uppsåt var ärligt, att han var medveten om vad han gjorde och att han var förvissad om snillrikheten och beviskraften i sina egna argument. Om han inte uppfattade någon omedelbar koppling mellan B 68:s kungabild och Odysseus' upplevelser då var det heller inte ett argument han försökte konstruera. Att Rudbeck drevs av en sådan troskyldig övertygelse kommer jag att förlita mig på längre fram.

I kapitel XXIV återkom Rudbeck emellertid till kungabilden och då uppmärksammade han det som han tidigare förbigått. Det hade fordrats kraft och auktoritet, framhöll han, för att de forntida kungarnas rättskipning skulle åtlydas och uppfattas som rättfärdig. Därför utfärdade de sina domar klädda i blå kläder och sittande på en trefotad stol "såsom sees af våra gamla Lagböcker på Pergament skrifna." (Hänvisningen till skriftunderlaget var en markering av bokens ålder och sannolikt en indirekt referens till B 68.) Trefoten betecknade kungens tre stora ämbeten och det som dömdes från denna tron skulle aldrig brytas – "Tädan the Latiner och Greker hafwa fattadt thet ordspråket: *ex Tripode dictum*."¹⁶ Någon referens till Homeros görs inte i detta avsnitt.

KLÄDMODE IGEN

De sista träsnitten (tab. 26, NN, MM) med motiv hämtade från B 68 är inledningsbilderna till Ärvdabalken (fig. 6) och Giftermålsbalken (fig. 7). I dessa illustrationer är det återigen klädmotivet som intresserar. Göternas andra uttåg från Skandinavien skall ha skett vid tiden för Alexander den stores regering, då svenskarna var kända som "kaller" (galler). Den antike grammatikern och etymologen Festus Pompejus kunde

14 Jfr Fredrik Lagerroth, *Den svenska monarkin inför rätta: En författningshistorisk exposé* (Stockholm 1972) s. 35–41.

15 Rudbeck, *Atland*, I (1937) s. 343.

16 Rudbeck, *Atland*, I (1937) s. 475.

Figur 6. Ur *Atlanticans planschband* (tab. 26, NN). Kungliga biblioteket.

Figur 7. Ur *Atlanticans planschband* (tab. 26, MM). Kungliga biblioteket.

berätta att "Kallerna kalla *Belgen* de säckiar som hängia wid skiortan", något som bekräftades av hans senantike kollega Nonius Marcellus.¹⁷ Bälgb "på vårt mål" betydde skinn eller säck, som i matbälgb eller matsäck, som ju göterna förde med sig på sina utfärder – bevis fanns i Hervararsagan och Ulfilas Bibel ("matibalg").

Belgen kallas dhe stora armarna som våra Fäder brukade, alldeles som Festus och Nonnius, som wid Christi tiid lefde, dem här beskrifwa, och stå i våra gamla Lagar afmålade [...] och må wäl kallas Belgar, ty jag tror mången Smed ingen större Smedbelgb eger.¹⁸

Argumentationen ger än en gång uttryck för Rudbecks synkrona tidsuppfattning då han kombinerade belägg från Festus (200-talet), Ulfila (300-talet), Nonius (500-talet), Hervararsagan (1300-talet), B 68 (1400-talet) och Gustav Vasas Bibel (1500-talet) för att diskutera förhållanden på 300-talet före Kristus.

¹⁷ Rudbeck, *Atlant*, 1 (1937) s. 520. Se även Eriksson (2002) s. 326 f.

¹⁸ Rudbeck, *Atlant*, 1 (1937) s. 520.

Sammanfattningsvis kan sägas att figurerna ur B 68 bidragit med högst perifer, delvis lätt bisarra inslag i Rudbecks bevisföring. Samtidigt är det rimligt att anta att de beretts plats på grund av att *bilden* ansetts ha en särskilt övertygande kraft – detta var ju en självklarhet i hans andra stora bokverk, *Campi Elysii*, med illustrationer i naturlig storlek av alla världens växter. Rudbeck såg en pedagogisk hierarki i botaniska studier där den levande naturen stod högst, följd av ”levande gräsböcker” (herbarier), illustrerade florer, helst kolorerade, och slutligen beskrivande texter.¹⁹

Vilka element Rudbeck valt att lyfta fram i B 68:s bilder ter sig helt godtyckligt, medan vissa tolkningar som till äventyrs skulle kunna uppfattas som mer näraliggande förbigås utan kommentar. Adjektivet *gammal* var det närmaste han kom att förankra handskriften tidsmässigt och stödet för den svävande dateringen var att den var nedtecknad på pergament. Av de kronologiska bestämmningar på experimentell grund som han i andra sammanhang prövade syns inga spår.²⁰ Rudbecks deduktiva metod har fått sin bästa sammanfattning av Strindberg:

Om Plato skildrade ett landskap med en slätt, en höjd och en flod, så kunde denna skildring passa in på tusen landskap och sålunda på Upsalaslätten.²¹

B 68 har inte haft något i sak att tillföra Rudbecks slutledningar. Lagtexten som sådan rörde sig i en annan historisk dimension än hans göticistiska spekulationer och lämnades helt åt sidan. Som här visats låg även bilderna fjärran från hans resonemang. Likväl har handskriften utövat en oemotståndlig lockelse på honom. Om det inte var innehållet som frestade Rudbeck måste det ha varit artefakten som sådan: en gammal pergamenthandskrift. Just så beskrevs ofta denna typ av böcker i äldre bouppteckningar och auktionskataloger – det var inte boken som mediebärare eller textvittne som framhölls, utan dess roll som gammalt och värnadsbjudande föremål. Man hade sällan intresse av att bestämma dess innehåll eller kunskap att avgöra dess ålder.

Större delen av Rudbecks bibliotek försvann i den förödande branden i Uppsala 1702, men inte allt. De viktigaste delarna av samlingen förvarades i ett särskilt säkerhetsrum som stod emot elden.²² De böckerna övertogs av sonen Olof Rudbeck d.y.,

19 Eriksson (2002) s. 247–255. Det mesta av det långt gångna verket blev lågornas rov i den stora Uppsalabranden 1702.

20 Johan Nordström, *De yverbornes ö: Sextonhundratalsstudier* (Stockholm 1934) s. 142–144; Eriksson (2002) s. 292–297.

21 August Strindberg, *Svenska folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute, eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia*, 2 (Stockholm 1882) s. 169.

22 Erik Hamberg, ”Rudbeckarnas böcker i Leufstabruk”, i: Peter Sjökvist (red.), *Kulturarvsspektiv: Texter från en seminarieriserie om specialsamlingar i Sverige* (Uppsala 2018) s. 89 ff.

vars kvarlåtenskap utauktionerades den 23 februari 1741. Bland *Manuscripta in quarto* nämns som nummer 27 "En gammal Lagbok".²³ Vi kommer inte längre med enbart denna oprecisa beskrivning som underlag, men vi kan påminna oss det eftermedeltida ägarmärket i form av ett *R* på pärmen. Handskriften har bevisligen ägts av två personer med denna initial: Johan Redin (före 1832) och Nils Rommel (före 1754). Rudbeck har veterligen aldrig nämnts bland ägarna, men hans namn kan väl inte alldeles uteslutas, vilket vi återkommer till nedan.

DEN RADERADE KRISTUSBILDEN

Nu flyttar vi oss i stället till den raderade korsfästelsescenen i B 68 (folio 31). När denna återkan på handskriften skett och av vem är okänt. På 1730-talet kopierade amanuensen vid det kungliga biblioteket Magnus von Celse handskriftens bilder (fig. 8). Någon korsfästelse finns inte bland hans teckningar och raderingen måste ha utförts innan dess. Vi vet att B 68 hanterats av både Olof Rudbeck och Carl Lundius före 1679 och vi vet att det nuvarande bokbandet utförts *efter* det året.²⁴

Bilden har blivit tämligen sorgfälligt utplånad. Kvar finns endast en omgivande bård uppbyggd av röda och svarta pyramidformer i ett gult omgivande band – samma inramning förekommer bland annat i det motstående Kristusmotivet (folio 2v). Att ramen lämnats orörd antyder en avsikt att ersätta korsfästelsen med något annat motiv. Sidan innehåller även spår av text med brunt bläck som av allt att döma är senare tillfogad men som sedermera raderats även den. Strax under mitten på sidan kan man med lite god vilja möjligen skönja ordet "gudh", men i övrigt är texten oläsbar. Med ultraviolett belysning och bildkorrigering kan man få den utsuddade bildens konturer att framträda (jfr Anna Nilséns rekonstruktion på sidan 135 i denna volym). Korset har sprängt den omgivande ramen och går såväl vertikalt som horisontellt ända ut till pergamentbladets kant – tydligast syns det upptill och till vänster, där det brungrå korset inte blivit fullt utsuddat. Kristus' högra hand är uppspikad där korset skär ramen medan den vänstra fastnaglats utanför bården så att fingertopparna nästan vidrör bladets kant. Fötterna är lagda den ena över den andra och har hamrats fast strax ovanför den horisontella ramdelen nedtill på sidan. Kristus' ansikte är vänt nedåt och vridet något åt hans högra sida. Håret delas av en mittbena och faller i långa lockar på var sida om huvudet, som omkransas av en gloria. Bilden har haft åtminstone tre språkband: ett ovanför Kristus' huvud och ett långt böljande på vardera sidan av kroppen.

23 *Catalogus bibliothecae b. defuncti nobil. d:n. Olai Rudbeck, archiatri et profess. med Upsaliensis, auctione publice vendendæ Holmiæ a. 1741 die loco horisque solitis* (Stockholm u.å.) s. 110. Trots katalogens titel ägde auktionen rum i Uppsala.

24 Se Patrik Åströms & Eva Nyströms utredning på sidan 13 i denna volym.

*Denna finnes blandt taflor i
til Rudb. Atl.*

Figur 8. Kopia efter B 68 utförd av Magnus von Celse på 1730-talet. Under bilden läses: "Denna finnes bland taflorne til Rudb. Atl." Ur D 322d, Kungliga biblioteket.

Måhända går ordet ”son” att utläsa till vänster, annars är texten otydbar. I den undre marginalen läses ägaranteckningen ”N. Rommel”, som med största sannolikhet tillfogats efter att bilden raderats. I bildens övre vänstra hörn har ritats in en smal rektangel med brunt bläck, cirka 30 millimeter lång och 4 millimeter bred. Den är tecknad över den korsfästes raderade arm men ansluter till ett av de geometriska mönstren i ramen. Allt pekar på att det är ett sekundärt tillägg avsett att anknyta till sparade delar av det ursprungliga motivet.

Detta är vad vi objektivt kan säga om denna raderade bild, men det ger oss ingen förklaring till varför motivet har utplånats. För att närmare förstå omständigheterna är tre frågor intressanta att söka svar på: Vem har raderat bilden? Vilket var uppsåtet? Vad var tänkt att komma i dess ställe? Några säkra svar går för närvarande inte att få på någon av frågorna och här skall prövas några spekulationer som i djärvhet kan sägas närma sig Rudbecks metod.

KONFRONTATION AV DE MISSTÄNKTA

Handskriftens första kända ägare var Nils Rommel, räntmästare vid Uppsala universitet. Vi känner inte hans födelseår, men han dog 1754, utblottad och olycklig, om man får tro Carl von Linné, och det är rimligt att anta att förvärvet skedde först en bit in på 1700-talet.²⁵ Som nyss antytts håller jag det för sannolikt att raderingen gjordes innan Rommel fick boken i sin ägo, troligen under 1600-talet. Fyra personer ligger nära att dra in i de misstänkts krets: i första rummet Olof Rudbeck, som visade intresse för boken, och Carl Lundius, som av tidigare forskare redan anklagats för andra ingrepp i handskriften. Till detta par bör fogas fornforskaren Olof Verelius (1618–1682), som tillvitats komprometterande gärningar i samband med tidens mest infekterade antikvariska fejd. I diskussionen kan vi heller inte undgå att nämna den beryktade urkundsförfalskaren Nils Rabenius (1648–1717), som bevisligen kunde handskas skrupellöst med gamla källor och som vi vet umgicks med Lundius och utbytte handskrifter med denne. I det rika bibliotek Rabenius efterlämnade ingick tre laghandskrifter i kvartoformat, däribland ”En gl: skrifwen Swensk lagbok” och ”En ganska gl: d:o på pergament skrifwen”. Närmare uppgifter än så går dessvärre inte att erhålla.²⁶

Som inledningsvis påpekats har Rudbeck ibland misstänkts för men aldrig överbevisats om att själv ha förfarit bedrägligt med sina källor. Mot bakgrund av den ovan

25 *Carl von Linnés anteckningar öfver Nemesis divina*, utg. Elias Fries & Theodor Magnus Fries, ny uppl. (Uppsala 1878) s. 39 f.

26 Förteckning över Rabenius' bibliotek upprättad i januari 1719, Nordinska samlingen, 81, UUB, pag. 68r. De bägge handskrifterna är upptagna som nr 203 och 204 bland i övrigt tryckta kvartovolymer.

redovisade metoddiskussionen finner jag det mindre sannolikt att han skulle ha manipulerat B 68. Han var alldeles uppenbart tillfreds med de mest långtgående och halsbrytande associationer och tycks inte ha känt något behov av att fabricera mer övertygande underlag för sina vilda slutledningar.

Hans lärare och vän Verelius lät däremot inte sällan sitt humör gå ut över sitt omdöme, även då tid för besinning gavs. Från 1672 och under decenniets återstod var han inblandad i en långdragen fejd med historikern Johannes Schefferus om det hedniska Uppsalatemplets egentliga läge. Schefferus ansåg att det legat på platsen för Trefaldighetskyrkan i Uppsala, medan Verelius förfäktade den uppfattning som senare accepterats av historievetenskapen, att det låg fem kilometer därifrån, i Gamla Uppsala.²⁷ Striden gällde mer än en sakfråga, det var en kamp om vetenskapliga grundsatser. Enkelt uttryckt hade Verelius rätt i sak även om hans metod var fel, medan det motsatta gällde för Schefferus. Verelius kämpade med näbbar och klor för sin uppfattning, eller med Sten Lindroths ord:

För Verelius, sekunderad av Rudbeck, stod inte bara den vetenskapliga hedern på spel. Kampen om hednatemplet gällde själva kärnan i Atlantican, den var en förpostfäktning om dess principer, innan det stora verket ännu utkommit.²⁸

Verelius slungade ur sig teorin att den ännu kvarstående kyrkan i Gamla Uppsala delade grundmurar med det forna hednatemplet, en tes som förlöjligades av Schefferus, som började få övertag i debatten. I detta skede förbjöd universitetskanslern Magnus Gabriel De la Gardie allt vidare utbyte i frågan för att inte hela akademien skulle hamna i vanrykte. Som av en händelse upptäckte då den allt mer frustrerade Verelius ett tidigare okänt aktstycke i Rudbecks samlingar, ett pergamentbrev skrivet 1271 av Västerås-biskopen Karl. Här fann Verelius stöd för sina teorier och lät genast trycka brevet – en urkundspublikation kunde ju inte bryta mot kanslerns förbud! Schefferus lyckades emellertid ganska omedelbart och med stort eftertryck avfärda dokumentet som ett falsarium.²⁹ I detta skede kan man tänka sig att Verelius var beredd till allt mer desperata åtgärder. Hade han redan beträtt förfalskarbanan och då varit alltför

27 Denna akademiska strid är välutredd i litteraturen, se Claes Annerstedt, "Schefferus och Verelius: En litterär fjäd i sjuttonde seklet", i: *Ur några antecknares samlingar: Gärd af tacksambet och vänskap till mästaren i svensk bokkunskap G. E. Klemming* (Uppsala 1891) s. 119–150; Henrik Schück, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien: Dess förhistoria och historia*, 3:2 (Stockholm 1933) s. 322–366; Henrik Janson, "Äkta förfalskning åter bevismaterial", *Scandia*, 67 (2001).

28 Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria: Stormaktstiden* (Stockholm 1975) s. 312.

29 Johansson (1955) s. 20.

försiktig? Kunde en anslående gammal lagbok med en Kristusframställning jämte en avgudabild kanske bli det avgörande bevis som slutligen slog fast kopplingen mellan det hedniska och det kristna templet? Varför fullföljdes då inte försöket? År 1679 ändrades fejdens förutsättningar då först Schefferus dog och därpå Atlanticans första volym utkom med många fantastiska argument. De mest förtvivlade åtgärderna behövde inte längre tillgripas om än Verelius fortsatte sin debatt med Schefferus även sedan denne lagts i graven.

J. Viktor Johansson, som studerat denna historia, har frikänt Verelius från skuld i målet. Som skäl anför han Verelius' "trohjärtade uppträdande i hela denna affär", ett rentvående på liknande grund som mitt friande av Rudbeck ovan – i bägge fallen rör det sig om intuitiva snarare än empiriskt grundade antaganden.³⁰ Johansson utpekar i stället två andra misstänkta som vi nu i tur och ordning skall diskutera i relation till B 68: Lundius och Rabenius.

Lundius har länge beskylts för manipulationer, och i hans fall involverar en av anklagelserna rentav B 68. Han skall enligt Carl Johan Schlyter ha raderat bokstäver i ordet *eriksgata* för att få en läsning som passade hans syften. Ingreppet torde ha företagits i samband med Daniel Forelius' dissertation *De obligatione civis Suionici*, om sveonernas medborgerliga förpliktelser, framlagd 1686 under Lundius' presidium. Lundius har beslagits med att ha befordrat många osanningar. Att han även är skyldig till att ha gjort åverkan på B 68 är dock snarare postulerat än bevisat. Jan Eric Almquist har kastat fram tanken att det kan ha varit respondenten Forelius som utförde ingreppet för att rädda en ohållbar teori som han serverats av sin handledare.³¹

I Rabenius' fall stannar ogärningarna inte vid misstankar. Det är välkänt att han varken drog sig för att överarbeta eller att helt fabricera gamla källor. Han verkar heller inte ha varit beroende av ett tydligt motiv – förmågan och tillfället var många gånger tillräckligt. Hans äldsta kända förfalskningar är från 1670-talets mitt och metoderna var mångskiftande. Han producerade hela dokument, som han i somliga fall sedan spred i avskrifter; han raderade och gjorde tillägg i originaltexter; han förfalskade mynt, förvanskade sigill och förfärdigade falska anvapen. Rabenius skrevs in vid Uppsala universitet i februari 1671 och prästvigdes två år senare. Nils Ahnlund håller det för troligt att han redan vid denna tid kom i kontakt med Rudbeck och Lundius, men har inga uppgifter som styrker antagandet.³²

30 Johansson (1955) s. 21.

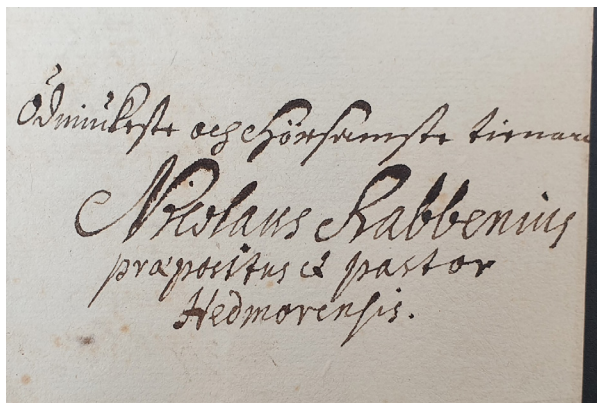
31 Konungsbalken, kap. 7, B 68, Uppsala universitetsbibliotek (UUB), f. 24v, 25r; *Samling af Sveriges gamla lagar (SSGL)*, utg. C. J. Schlyter, SSGL 3: *Upplandslagen* (Stockholm 1834) s. 455 f.; jfr SSGL 4: *Södermannalagen* (Lund 1838) s. VI f.; Jan Eric Almquist, "Carl Lundius d.y.", *Svensk juristtidning*, 29 (1944) s. 652 f.; Johansson (1955) s. 24 f.; Lindroth (1975) s. 300 f.

32 Ahnlund (1927) s. 30; jfr Jan Liedgren, "Nils Rabenius' samling av medeltidsbrev och deras proveniens", i: Olof Jägerskiöld & Åke Kromnow (red.), *Donum Boëthianum: Arkivvetenskapliga bidrag tillägnade Bertil Boëthius 31/1 1950* (Stockholm 1950) s. 227 f.

Figur 9. Ägarinitial på pärmen till B 68. Denna sida har varit nedklistrad som försätts i det ursprungliga medeltida bandet och R:et måste alltså vara ett senare tillägg. Uppsala universitetsbibliotek.

Figur 10. Nils Rabenius' namnteckning. Ur Ericsbergsarkivets autografsamling, Riksarkivet.

De förfalskningar av Rabenius' hand som är enklast att avslöja hänger samman med hans önskan att skapa storslagna anor åt sig själv. "Lätt igenkännliga äro de förfalskningar, som syfta till att prestera belägg för hans uppdiktade förfäder av Rabbesläkten. [...] I många fall märker man lätt förfalskningen på Rabbenamnet, på bläckets karakteristiska bruna färg eller på handstilen."³³ I B 68 finns, som redan nämnts, en ägarinitial, ett versalt *R* med en kommaliknande släng över (fig. 9). Bokstaven står på bokens första pergamentblad (folio 1r), som enligt Patrik Åström varit nedklistrat som försätts i ett tidigare band. Handskriften ägdes en period av titulärlagmannen Johan Redin (1747–1832) och det har antagits att det är hans initial. En senare hand, från 1800-talet, har tillfogat "Redin" som förklaring inom parentes, men frågan är om detta är riktigt. Åström daterar bandet till sent 1600- eller tidigt 1700-tal, det vill säga innan Redin kom över handskriften. Hade det inte varit naturligare för honom att applicera sitt

33 Liedgren (1950) s. 226.

ägarmärke utanpå det nya bandet, och bör man inte snarare föreställa sig att initialen anbringats på det som då var utsidan av volymen någon gång efter att de ursprungliga pärmarna avlägsnats men innan de nya tillfogats? Går det att tänka sig att denne någon kan ha varit Rabenius, som än en gång velat knyta ett medeltida aktstycke till sin egen uppdiktade släkthistoria? Kan B 68 ha varit en av de tre gamla lagkodexar som han enligt biblioteksförteckningen ägde? R:et med sina runda former är inte helt olik andra textprov av hans hand (fig. 10). Ovan har påpekats att även Olof Rudbeck *kan* ha varit ägare av boken, även om han inte är känd för att ha efterlämnat ägarmärken i sina böcker.³⁴ Nils Rommels namn skall inte heller uteslutas ur diskussionen, men initialen uppvisar liten överensstämmelse med hans krumeluriga namnteckning på annat håll (folio 3r), och man måste också fråga sig varför han ansåg det nödvändigt med två ägarmärken med några sidors mellanrum. Medges skall dock att han är ett mer närliggande alternativ än Redin.

Är Carl Lundius den skyldige?

Vad var syftet med att radera bilden och vad skulle ersätta den? Att utplåna en elaborerad och av allt att döma välgjord bild av Frälsaren på korset torde även för den mest samvetslöse förfalskare ha krävt en god anledning. Vilken gissning man föredrar blir därför beroende av i vilken buske man söker gärningsmannen. Mer än spekulationer kan det nämligen inte bli fråga om utifrån nuvarande kunskapsläge. Jag lämnar Rudbeck därhän eftersom jag inte uppfattar hans motiv som tillräckligt starka – han klarade sig tillräckligt långt med sin egen medvetandeström. I stället koncentrerar jag mig på de bägge huvudmisstänkta: Lundius och Rabenius.

Lundius hänvisade till B 68 för rätthistoriska överväganden i inte mindre än fem dissertationer. De behandlade de gamla svearnas medborgerliga plikter (1686), geternas förste lagstiftare Zamolxis (1687), kungamaktens ursprung (1692), arvsrätten (1697) samt svearnas rätt och rättskipning (1703).³⁵ Det andra arbetet är det mest omfattande och också det mest beryktade. Lundius förfäktade där teorin att svenskarnas förfäder, geterna, hade fått sina första lagar från Zamolxis (även känd som Salmoxes, Gebeleizis, Beleixis etc.). Geterna/göterna/svenskarna blev sedan laggivare åt andra folk.

Berättelsen om Zamolxis var i första hand känd från Herodotos' (484–425 f.Kr) historia, där han beskrevs som en tidigare slav till Pythagoras. När Zamolxis återvände till sina enkla landsmän var han fullproppad med grekisk visdom och blev snabbt en inflytelserik herre:

34 Detta har bekräftats för mig av Erik Hamberg och Peter Sjökvist.

35 Se förteckning i Patrik Åströms & Eva Nyströms bidrag på sidan 19.

han förfärdigade en hall, där han underhöll och utfodrade ledarna bland sina landsmän, och lärde dem att varken han eller hans gäster eller någon av deras avkomma någonsin skulle dö, utan att de skulle hamna på en plats där de skulle leva för evigt och njuta allt det goda.

Medan Zamolxis lärde ut detta grävde han i hemlighet ett underjordiskt hålrum där han en dag gömde sig och var borta i tre år. På det fjärde året återuppstod han till synes från de döda och hans förkunnelse om sin egen odödlighet vann därefter allmän tilltro och geterna dyrkade honom efter det som himlens härskare.³⁶

Även Strabo (cirka 64 f.Kr.–24 e.Kr.) har efterlämnat en utförlig beskrivning av Zamolxis. När han efter tiden som slav återkom till sitt folk kunde han tyda tecknen i skyn, blev rådgivare åt geternas kung, upphöjdes till präst åt den högste guden och kom med tiden att själv betraktas som en gud. En sådan överstepräst fanns därefter hos geterna ända intill Strabos samtid.³⁷ På 500-talet kunde Jordanes likaledes berätta att Zalmoxis hade besuttit ”utomordentlig filosofisk bildning” och att goterna därför ”alltid varit visare än nära nog alla andra barbarfolk och kan nästan jämföras med grekerna”.³⁸

Vad vi får oss serverat genom dessa historier, som var välkända genom utförliga referat hos Johannes Magnus, är alltså ett slags forntida filosof och proto-Kristus.³⁹ För 1600-talets storsvenskar som ville koppla sin historia till göterna var det onekligen ett bekymmer att de historiska vittnesbörden otvetydigt framställde de forntida anfäderna som hedningar och som de kristna folkens gissel. Lösningen var alltsomoftast att framställa göternas förmenta hedendom som ett ytfenomen och i stället hävda att deras religionsutövning i själva verket uttryckte en form av naturlig monoteism.⁴⁰

Alla var dock inte övertygade om Zamolxis' betydelse i den svenska historien. ”Den svenska lagfarenhetens fader”, Johan Stiernhöök (1596–1675), publicerade 1672 sitt stora arbete om svearnas och göternas forna rätt, *De jure Sveonum et Gothorum vetusto*, där han underkände kopplingen mellan göter och geter och höll det för osannolikt att Zamolxis över huvud taget var en historisk gestalt.⁴¹ Kan man, mot denna bakgrund,

36 Herodotos, *Historia*, 4:94–96.

37 Strabo, *Geografi*, 7:3.

38 Jordanes, *Getica: Om goternas ursprung och bedrifter* (Stockholm 1997) 39–40.

39 Johannes Magnus, *Goternas och svearnas historia* (Stockholm 2018) bok 1:12–13, 3:15–16. Zamolxis/Zalmoxis har behållit denna position i en särskild form av modern rumänsk historisk mytbildning, *dacomani* eller *thracomani*; se Lucian Boia, *History and myth in Romanian consciousness* (Budapest 2001) s. 99 f.

40 Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Eslöv 2000) s. 222.

41 Hans Helander, *Neo-Latin literature in Sweden in the period 1620–1720: Stylistics, vocabulary and characteristic ideas* (Uppsala 2004) s. 300–302.

tänka sig att Carl Lundius, i en stund av inspiration, en gång för alla velat tysta tvivelarna genom att triumfatoriskt visa upp en laghandskrift av odiskutabelt hög ålder där Kristus, jordens frälsare, samsades på samma uppslag som Zamolxis, göternas förkristna överstepräst och laggivare? (Minns ordet "gudh" som tillförts ovanpå raderingen och därefter självt utsuddats.) Hade det inte varit ett underbart bevis både för det faktum att göterna skänkt lagar åt hela den civiliserade världen och att de aldrig egentligen hängett sig åt avguderi! I sin avhandling citerade Lundius en gammal pergamenthandskrift på fornnordiska och han lät förstå att det fanns flera sådana "membranei codices" som bevisade de svenska lagarnas koppling till Zamolxis.⁴² Allt tyder på att Lundius gjort tillskrifter på grekiska (se nedan), ett språk han synbarligen behärskade, men vi vet inte vilken förmåga han hade som tecknare. Att i berusad entusiasm radera den befintliga bilden var snabbt gjort; att förse sidan med en trovärdig ersättningsbild desto knepigare. Kan försöket ha stannat vid det avlånga föremålet uppe till vänster? Det var lätt att tillfoga, men vad skulle det föreställa? En spira? Ett spjut? En stav?⁴³

Eftersom den vördnadsbjudande men underutnyttjade handskriften lånade sig åt så många förunderliga bevis kunde det definitivt vara vetenskapligt inbringande att försöka hjälpa sanningen en bit på vägen. Schlyters anklagelse mot Lundius avser ingrepp utförda till den första dissertationen, framlagd 1686. Han kan även knytas till en annan uppseendeväckande förvanskning av B 68, som har ett samband med Zamolxis-dissertationen. På ömse sidor om kungens krona i vinjetten till Konungsbalken går det att skönja de grekiska orden *αὐτεξουσία* (*aftexousía*) och *δεσποτεία* (*despotetía*): '(själv) kontroll', '(själv)bestämmande' respektive 'despoti'.⁴⁴ Vi kan utgå från att tillskrifterna är betydligt yngre än bilden; kunskaperna i grekiska var under medeltiden mycket begränsade i norra och västra Europa och torde ha varit nära nog obefintliga i Sverige.⁴⁵ Lundius hänvisar till dessa ord både i dissertationen om Zamolxis och i ett senare brev till Bengt Oxenstierna. De stödde de absolutistiska satser han förespråkade och

42 Johansson (1955) s. 23. Se vidare Vilhelm Gödel, "Hjalmars och Hramers saga: Ett litterärt falsarium från 1690", *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*, 9 (1896) s. 153 f.; Henrik Schück (1933) s. 108 f.

43 Lucian Boia säger att det aldrig funnits någon utbildad ikonografi kring Zamolxis: "Zalmoxis never appears in representations of any kind, either in the pre-Roman period [...] or in Roman Dacia"; Boia (1999) s. 99. "Il n'y a aucune source archéologique, iconographique ou épigraphique à son sujet", det vill säga Herodotos' skildring av Zamolxis; Dan Dana, "Occultations de Zalmoxis et occultation de l'histoire: Un aspect du dossier Mircea Eliade", *Anabases*, 5 (2007) s. 11.

44 Tolkningen av de svagt framträdande orden har gjorts av Eva Nyström. Klassisk grekiska saknade ett begrepp för *stat* och *aftexousía* har i senare tider använts som ersättningsord.

45 Den första lärostolen i grekiska inrättades i Florens 1397; Stephan Füssel, *Gutenberg och hans verk* (Nora 2000) s. 55, 68 f.

bevisade att "Konungen allena är öfver alla sina undersåtare som i Sverige byggia och boo regerande" och att "Konungen allena råder öfver land, fästningar, städer och hela riket".⁴⁶ Det finns all anledning att tro att det är Lundius själv som tillfogat orden.

Om tillvitelsen stämmer var bollen alltså redan i rullning när Zamolxis-tesen of-fentliggjordes. Några raderade bokstäver följdes av några tillagda ord; dessa lyckade förfalskningar lockade möjligen till en ny, ännu djärvare: tillfogandet av en helt ny bild. Kanske skedde ingreppet efter disputationen, som kanhända inte hade befast hans teori med den kraft som förväntats. Förutom de nämna ingreppen är Lundius redan misstänkt för att ha fabricerat ett pergamentbrev till stöd för avhandlingens teser, möjligen i maskopi med Rabenius. Hade han behov av ännu fler bevis för att tysta kritikerna? Eller har Lundius handlat i god tro, som Ahnlund håller öppet för?⁴⁷ Innan vi faller utslag bör vi först pröva en annan tanke.

... eller Nils Rabenius?

Nils Rabenius är den mest notoriske serieförfalskaren i svensk historieskrivning. Eftersom han bevisligen umgicks i de aktuella kretsarna och delade deras historiesyn kan hans namn inte lämnas utanför diskussionen. En stor del av Rabenius' förfalskningar syftade till att lyfta fram hans egen person. Vi känner inte B 68:s ägarförhållanden under den tid det här är frågan om, 1670–1680-talet. Ovan har förslaget kastats fram att den kan ha innehafts av Rabenius. Hans vistelse i Uppsala sammanfaller tidsmässigt med Rudbecks arbete med *Atlanticans* första del. Att handskriften ägdes av Rabenius och bara lånades ut en kort period kan förklara Rudbecks impressionistiska användning av den. Nog hade väl dess många intressanta illustrationer kunnat låna sig till spänstigare tolkningar än dem vi sett prov på ovan, om mer tid funnits?

Vare sig Rudbeck eller Lundius eller någon annan källa nämner någon oförstörd Kristusbild, vilket i och för sig inte är underligt. Den kristna ikonografin hade lite att tillföra de forntida spekulationer som var i brännpunkten. Däremot kan det förmodas att Rabenius inte hade vågat förstöra hela bildsidor sedan två renommerade Uppsalaprofessorer bekantat sig med handskriften. Ingreppet bör därför ha skett innan de visade intresse för den och då är det mindre sannolikt att förvanskningen syftade till att stödja deras storvulna spekulationer om Sveriges forntid. Gick försöket i stället i riktning mot att, som i så många andra sammanhang, lyfta fram den påhittade Rabbesläkten? Från andra källor känner vi Rabenius' hemmasnickrade vapensköld: ett kors

46 Carl Lundius till universitetets kansler, 14/4 1691, citat efter Claes Annerstedt, *Uppsala universitets historia: Bihang*, 2: handlingar 1655–1694 (Uppsala 1910) s. 366. Jag tackar Bo Lindberg för denna referens. För omständigheterna kring brevet, se Annerstedt, II:1 (1908) s. 287–293.

47 Ahnlund (1927) s. 149 ff.

Figur 11. Nils Rabenius' egenkomponerade exlibris, avsett att suggerera gamla adliga anor. Kungliga biblioteket.

med en krona över, ovanför skölden ett benrangel i rustning med armarna i vädret hållande en våg i händerna (fig. 11). Finns det inte flera inslag här som närmar sig ett krucifix i utseendet och som med ganska små ingrepp skulle kunna ritas om till en storslagen frontespis med en variant av Rabbe-vapnet? Kan försöket ha blivit honom övermäktigt och modet att fullfölja teckningen svikit sedan handskriften blivit känd i vidare kretsar? Mindre ingrepp kunde han möjligtvis fortfarande komma undan med och kanske har Almquist rätt då han frågar om någon annan än Lundius kan ha raderat bokstäver för att hjälpa honom på traven i hans bräckliga bevisföring. Vore det inte en triumf för den manipulative komministern att ha bidragit med det avgörande bevis som bekräftade den rättslärd professors teser! Är alltså Rudbeck och Lundius de bedragna och den verkligt skyldige Rabenius? Ständigt denne Rabenius!

SAMMANVÄGNING

Efter denna sakframställning är det dags för plädering. Vi har flera misstänkta, men några avgörande bevis står inte att få. Vi kan som bäst formulera en hypotes baserad på en uteslutningsmetod. Jag vill lägga fram tre kriterier för indicieprövningen: *Motiv*: Hade den misstänkte något uppenbart att vinna på att vandalisera historiska urkunder? *Erfarenhet*: Kan vederbörande överbevisas om att ha gjort liknande ingrepp i andra sammanhang? *Tillfälle*: Hade den misstänkte tillgång till B 68 vid något tillfälle då gärningen kan ha begåtts?

Ovan har jag avfört Olof Rudbeck från de misstänkts skara på grund av bristande motiv. Hans troskyldiga hantering av de historiska källorna var tillräcklig i sig och han hade inget behov av fabricerade bevis för sina fantastiska slutledningar. Jag medger att denna slutsats är grundad i intuition snarare än empiri, men om vi godtar en brist på motiv kan övriga kriterier lämnas därhän.

Olof Verelius hade onekligen motiv: hans fejd med Schefferus var så förbittrad att han flera gånger tappade omdömet. Han har misstänkts för men inte överbevisats om annan förfalskarverksamhet; i alla händelser var han beredd till att tänja på regler för att få rätt. Däremot finns inga uppgifter som förbinder honom med B 68.

Nils Rabenius hade både motiv och väldokumenterad erfarenhet av att förfälska urkunder. Det finns omständigheter som antyder att han kan ha hanterat B 68, men inga säkra uppgifter. Han kan ha umgåtts med såväl Rudbeck som Lundius under den kritiska perioden, men inte heller det kan fastläs utan tvivel.

Carl Lundius hade motiv och tillfälle, troligtvis även erfarenhet. C. J. Schlyter beskylldes honom på 1800-talet för att ha raderat text i just B 68, och även om en annan misstänkt (Forelius) utpekats kvarstår Lundius som den mest sannolike gärningsmannen. Han misstänks rentav för manipulationer av självaste Silverbibeln och Ingemar

Carlsson har kallat Lundius för "Rabenius nära vän och förfalskarbroder" som sysslade med "rent bedrägeri".⁴⁸

För att sammanfatta: Verelius hade motiv och möjligen erfarenhet, men inget dokumenterat tillfälle; detsamma gäller Rabenius, som annars var den mest erfarne förfalskaren i kretsen. Kvar står Lundius som den ende med såväl motiv som erfarenhet och tillfälle; Rudbecks uppgift som citerades i inledningen antyder att Lundius till och med kan ha varit handskriftens ägare på 1670-talet. Misstankarna styrks ytterligare av de tidigare obeaktade tillskrifterna på grekiska. Clas Annerstedt har talat om en uppsaliensisk förfalskarverkstad "i stark förbindelse med den Rudbeckianska skolans koryfeer" vid denna tid.⁴⁹ Spåret har tagits upp av J. Viktor Johansson. "Om inte Rudbecks svåger, professor Carl Lundius, var denna verkstads föreståndare," skriver han, "så har han i varje fall tagit livlig del i dess produktion."⁵⁰ Henrik Janson menar att den förfalskade urkund som Verelius försökte anföra som belägg mot Schefferus sannolikt producerats i samma miljö och att vissa omständigheter pekar särskilt mot Lundius.⁵¹ Raderingen i B 68 bör rimligen hänföras till denna krets och på grundval av indicier som inte räcker till en fällande dom vill jag peka ut Lundius som den främste misstänkte.

Rudbeck slutligen. Jag har kanske lite väl lättvindigt avfört honom från de misstänkta skara. Däremot hoppas jag att min fallstudie visat att bilderna i *Atlantican* förtjänar ett fördjupat studium. Detta skulle ge oss mer information om 1600-talets bokproduktion och den vetenskapliga bildens framväxt, och det skulle ge oss ytterligare en nyckel till Rudbecks vildvuxna men fascinerande tankevärld.

48 Ingemar Carlsson, *På lögnens väg: Historiska bedrägerier och dokumentförfalskningar* (Lund 1999) s. 142 f.

49 Annerstedt, II:2 (1909) s. 208.

50 Johansson (1955) s. 26.

51 Janson (2001) s. 51.

Förkortningar

BP: Biblia Pauperum

DKB: Det Kongelige Bibliotek, Köpenhamn

DMS: Det medeltida Sverige

HLG: Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm

KrLL: Kristoffers landslag

LStB: Linköpings stiftsbibliotek

MELL: Magnus Erikssons landslag

MPO: Medeltida pergamentomslag

RA: Riksarkivet

SAOB: Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien

SBL: Svenskt biografiskt lexikon

SDHK: Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven

SHM: Statens historiska museer

SKB: Kungliga biblioteket, Stockholm

SSGL: Samling af Sveriges gamla lagar

UUB: Uppsala universitetsbibliotek

ÅFS: Äldre svenska frälselätker

Referenser

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

Riksarkivet, Marieberg (RA)

E 9048

Pergamentbrev 13/6 1435

Ericsborgsarkivet

Autografsamlingen

Riksarkivet, Arninge

Pappershistoriska samlingen

SE/RA/7901/B I, Ref. 2. 5 (Bearbetningar Avbildningar av vattenmärken)

Kungliga biblioteket (SKB)

Handschriftssamlingen

A 12; A 43; A 58; A 80; A 172; B 1; B 4; B 6; B 27; B 35; B 50; B 51; B 56; B 59; B 91; B 119;

B 124; B 167; B 170; B 172; B 180; B 197; B 594; B 597; B 601; B 607; D 3 a

B 587a: "Handlingar rörande Helga Lekamens gille"

D 322 d: Magnus von Celse, "Anteckningar och samlingar huvudsakligen rör. sv. historien"

Rålamb 14 4:o

Wrangelsamlingen, Roggebiblioteket, Strängnäs

Uppsala

Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

Medeltida handskrifter

B 7; B 10; B 28; B 52; B 68; B 74; C 12; C 24; C 68; C 131; C 181; C 215; C 288; C 306; C 350;

C 375; C 396; C 405; C 415 d; C 443

Nordinska samlingen

N 81, Bok- och myntkataloger

Walleramlingen

Waller Ms se-02730

Linköping

Stiftsbiblioteket (LStB)
T 181

Köpenhamn

Köpenhamns universitet, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Arnamagnæanske Håndskriftsamling
AM 191 fol.

Edinburgh

Edinburgh University Library
MS. 159

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Diplomatarium Danicum: <<https://diplomatarium.dk>>
Diplomatarium Norvegicum: <http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html>
Medeltidens bildvärld, Historiska museet: <<http://medeltidbild.historiska.se/medeltidbild/default.asp>>
SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev, <<https://sok.riksarkivet.se/sdhk>>

TRYCKTA KÄLLOR

- Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt striden därom mellan konung Erik och svenska kyrkan 1903*, utg. Algot Lindblom (Stockholm: Kyrkohistoriska föreningen, 1903).
Ardernes Practica: Master John Arderne från Newark och hur han utövade medicin och kirurgi, 1412, översatt och kommenterad av Torgny Svenberg & Peter Murray Jones; konsthistoriska reflexioner av Eva Lindqvist Sandgren (Stockholm: Hagströmerbiblioteket, 2014).
Biblia pauperum: Nach dem einzigen Exemplare in 50 Darstellungen (früher in Wolfenbüttel, jetzt in der Bibliothèque nationale), utg. Paul Heitz (Strassburg: Heitz & Mündel, 1903).
Biblia Pauperum: Deutsche Ausgabe 1471 (Weimar: Gesellschaft der Bibliophilen, 1906).
Biblia Pauperum: Unicum der Heidelberger Universitäts-Bibliothek: In 34 Lichtdrucktafeln und 4 Tafeln in Farbelichtdruck, utg. Paul Kristeller (Berlin: Bruno Cassirer, 1906).
Bonaventuras betraktelser öfver Christi leverne: Legenden om Gregorius af Armenien, utg. Gustaf Edvard Klemming (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1859–1860).

- Budde, Jöns Andersson, *Jöns Buddes bok: En handskrift från Nädendals kloster*, utg. Oskar Fredrik Hultman (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1895).
- Catalogus bibliothecæ b. defuncti nobil. d:n. Olai Rudbeck, archiatri et profess. med Upsaliensis, auctione publice vendende Holmiæ a. 1741 die loco horisque solitis* (Stockholm u.å.).
- Christine de Pizan, *Kvinnostaden*, översättning Jens Nordenhök (Stockholm: Ersatz, 2012).
- DMS 1:3 = *Det medeltida Sverige*, 1, Uppland 3, Tiundaland: Bälinge, Norunda och Rasbo, red. Olle Ferm, Sigurd Rahmqvist & Gunnar T. Westin (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1982).
- DMS 1:4 = *Det medeltida Sverige*, 1, Uppland, 4, Tiundaland: Tierp, Våla, Vendel, Oland, Nordinghundra, red. Rune Janson, Sigurd Rahmqvist & Lars-Olof Skoglund (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1974).
- DMS 4:1 = *Det medeltida Sverige*, 4, Småland, 1, Möre: Norra och Södra Möre, Kalmar stad, red. Olle Ferm, Sigurd Rahmqvist & Lars Thor (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1987).
- Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D 2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter: Nytryck (med ett tillägg)*, utg. Rolf Pipping (Uppsala: Svenska fornscriftsällskapet, 1963).
- Freinsheim, Johann, *Io. Freinsheimii. specimen. paraphraseos. Cornelianæ. primum. C. Taciti. fragmentum. hoc. est. Tiberiani. principatus. quindecim. annos. comprehensens. et. cum. versionibus. lingvarum. quinque. comparatum* (Strasbourg: Bernegger, 1641) UUB: Bokband/1600-tal/Sverige/38.
- Glossarium ad Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui* = *Ordbok till Samlingen af Sveriges gamla lagar*, Samling af Sveriges gamla lagar [SSGL] – Corpus juris Sueo-Gotorum antiqui, 13, utg. Carl Johan Schlyter (Lund: Gleerupska bokhandeln, 1877).
- Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm*, 1: Gillesboken: 1393–1487: jämte bilagor, utg. Isak Collijn (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1921).
- Herr Ivan: Kritisk upplaga*, utg. Erik Noreen (Stockholm: Svenska fornscriftsällskapet, 1930–1932).
- Hertig Fredrik av Normandie: Kritisk upplaga på grundval av Codex Verelanus*, utg. Erik Noreen (Stockholm: Svenska fornscriftsällskapet, 1927).
- Johannes Magnus, *Goternas och svearnas historia*, övers. och kommentar Kurt Johannesson & Hans Helander (Stockholm: Michaelisgillet & Vitterhetsakademien, 2018).
- Jordanes, *Getica: Om goternas ursprung och bedrifter* (Stockholm: Atlantis, 1997).
- Kalmar stads tänkebok*, utg. Ivar Modéer & Sten Engström (Uppsala: Svenska fornscriftsällskapet, 1945–1949).
- Kalmar stifts herdaminne: Det gamla Kalmarstiftets klerus från äldsta tid till våra dagar*, 2: Norra Möre, Stranda och Handbörd, utg. Bror Olsson (Kalmar: Dillbergs bokhandel, 1947).
- Konungastyrelse = En nyttigh bok om konnunga styrilse och höfdinga: Johannes Bureus utgåva 1634*, utg. Lennart Moberg (Uppsala: Svenska fornscriftsällskapet, 1964).

- von Linné, Carl, *Carl von Linnés anteckningar öfver Nemesis divina*, ny, omarbetad och tillökad upplaga, utg. Elias Fries & Theodor Magnus Fries (Uppsala: Lundequistska bokhandeln, 1878).
- von Linné, Carl, *Nemesis divina*, utg. Elis Malmeström & Telemak Fredbärj (Stockholm: Bonniers, 1968).
- Lundius, Carl, *De obligatione civis Suionici dissertatio. Quam cum approbatione amplissimæ facultatis juridicæ, in Regia academia Upsalensi, præside consultissimo atque amplissimio viro, dn. Carolo Lundio, juris patrii professore longe celeberrimo, præceptore suo summa observantia colendo, ad d. 16. Octobris anno M. DC. LXXXVI. in audit: Gustaviano Majore, horis ante meridiem consvetis. Publicæ censure submittit S.^a R.^a Mis in facultate juridica alumnus Daniel Forelius, Norcopia-OstroGothus* (Uppsala: Curio, 1686).
- Lundius, Carl, *ZAMOΛΞΙΣ [Zamolxis] primus getarum legislator, academica dissertatione luci publicæ restitutus. Qua simul occasione pluscula ad antiquitates enncleatæ sveonum gothorumq; atq; aliarum etiam gentium spectantia; quedam quoq; aliis ante non observata, breviter ac enncleatæ in medium proferuntur* (Uppsala: Henrik Keyser, 1687).
- Lundius, Carl, *Dissertatio de origine majestatis civilis, per occasionem verborum cap. IV. §. 9. Kon. Br. L.L. pro regiis alumnis habita in audit. Gustav. Maj. ad d. XVIII. mens. Mart. Ann. MDC XCI. et excusa ANNO M DC XCII.* (Uppsala: s.n., 1692).
- Lundius, Carl, *Dissertatio juridica de successione ab intestato, quam indultu ampliss. facult. Jurid. in regia academia upsaliensi sub præsidio consultissimi & longè celberrimi viri Dn. Caroli Lundii jur: patr: profess: reg: & ordin: nec non h. t. facult: decani amplissimi publico eruditorum submittit examini Georgius Henr: Haveman Wiburgensis, In Audit. Gust. Majori, d. [] Junii anno MDC XCVII* (Uppsala: Wankijff, 1697).
- Lundius, Carl, *Dissertatio juridica de justitia et jure Sueonum, quam, ex consensu & approbatione amplissimi jctorum ordinis, in illustri atheneo Upsalensi, præside consultissimo atque celberrimo viro, Carolo Lundio, juris patrii professore reg. et ord. publico bonorum examine modestè submittit Johannes Herlin Stockholmensis. In audit. Gustav. majori ad d. 14 martii, anno MDCCIII.* (Uppsala: Johan Henrik Werner, 1703).
- Magnus Erikssons landslag*, i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning, 1962).
- Magnus Erikssons stads lag*, i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning, 1966).
- Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C-Sammlung*, 1–8, utg. Margarete Andersson-Schmitt & Monica Hedlund (Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 1988–1995).
- Norges gamle Love indtil 1387*, 5: Indeholdene Supplement til foregaaende Bind og Facsimiler samt Glossarium med Registre, utg. Gustav Storm & Ebbe Hertzberg (Christiania: Grøndahl & søn, 1895).
- Ordbok öfver svenska medeltids-språket [jämte supplement]*, utg. K. F. Söderwall m.fl. (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1884–1973).

- Rietz, Johan Ernst, *Svenskt dialekt-lexikon: Ordbok öfver svenska allmogespråket* (Malmö: Cronholm m.fl. [1862–]1867).
- Rudbeck, Olof, *Olf Rudbeks Atland eller Manheim dedan Japhetz afkomne, de förnämste keyserlige och kungelige slechter ut till hela werlden, henne att styra, utgångne äro, så och desse efterföljande folck utogade, nembligen skyttar, borbarn, asar, jettar, giotar, phryger, trojaner, amaizor, traser, lyber, maurer, tussar, kaller, kiempar, kimrar, saxer, germen, swear, longobarder, wandaler, herular, gepar, tysdkar, anglar, paiktar, danar, siökampar, och flera de som i werket wisas skola*, 1, Svenska originaltexten på uppdrag av Lärdomshistoriska samfundet utgiven av Axel Nelson (Uppsala & Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1937 [1679]).
- Samling af Sveriges gamla lagar – Corpus juris Sveo-Gotorum antiqui = SSGL 1: *Westgöotalagen*, utg. C. J. Schlyter & H. S. Collin (Stockholm: Haeggström, 1827); SSGL 2: *Östgöotalagen*, utg. C. J. Schlyter & H. S. Collin (Stockholm: Norstedts, 1830); SSGL 3: *Uplands-lagen*, utg. C. J. Schlyter (Stockholm: Norstedts, 1834); SSGL 4: *Södermannalagen*, utg. C. J. Schlyter (Lund: Berlingska, 1838); SSGL 10: *Konung Magnus Erikssons Landslag*, utg. C. J. Schlyter (Lund: Berlingska, 1862); SSGL 11: *Konung Magnus Erikssons Stadslag*, utg. C. J. Schlyter (Lund: Berlingska, 1865).
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* (Lund & Stockholm: Svenska Akademien, 1893–).
- Sielinna Thröst: Første delin aff the bokinne / som kallas sielinna thröst: Efter cod. Holm. A 108 (f.d. Ängsö)*, utg. Sam Henning (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1954–1956).
- Småstycken på forn svenska*, [serie 1], utg. Gustaf Edvard Klemming (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1868–1881).
- Solander, Daniel D., *Dissertationis juridicæ de successione ab intestato pars prior, quam ... sub presidio ... Dn. Danielis Solandri, ... ad publicum eruditorum examen modeste deffert stipendiarius regius, Petrus Vaselius, Westmannus. In Audit. Car. Maj. ad diem XXVIII. Nov. anni MDCCXLIV. Horis, ante meridiem, solitis* (Uppsala: Johan Edman, 1744).
- Svenska kyrkobruk under medeltiden: En samling af utläggningar på svenska öfver kyrkans lärobegrepp, sakrament, ceremonier, botdisciplin m.m.*, utg. Robert Geete (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1900).
- Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar*, Första serien: Östgöotalagen och Upplandslagen, utg. Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: AWE Gebers, 1979 [1930]).
- Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar*, Femte serien: Äldre Västgöotalagen, Yngre Västgöotalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjärköarätten, utg. Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: Hugo Geber, 1946).
- Svenskt diplomatarium: Diplomatarium Suecanum*, utg. Vitterhetsakademien & Riksarkivet (Stockholm 1829–).
- Upplandslagen (1700) = *Jus vetus Uplandicum, quod Birgerus Magni filius, Svionum Gothorumque rex, a:o Chr. MCCXCV. Recognovit, et e Svionico in Latinum transtulit Johannes Loccenius; notis, animadversionibus et prolegomenis, collationem quondam le-*

- gum veterum Gothicarum et Græcarum, imprimisque Atticarum, continentibus, illustravit Carolus Lundius, ac edidit Olavus Rudbeckius.*, Upsalis [s.n.], a:o MDCC.
- Vadstenadiariet: Latinsk text med översättning och kommentar*, utg. Claes Gejrot. (Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, 1996).
- [*Västgötalagen*], *Legum W. Gothicarum in Svionia liber, quem e gothico in latinum convertit Johannes Loccenius, uberioribus notis ac animadversionibus illustravit Carolus Lundius, edidit ausem Olavus Rudbeckius* (Uppsala: Rudbeckska tryckeriet, [1695]).
- Äldre Västgötalagen och dess bilagor i Cod. Holm. B 59*, 1–2, utg. Per-Axel Wiktorsson (Skara: Föreningen för Västgötalitteratur, 2011).

LITTERATUR

- Ahnlund, Nils, *Nils Rabenius (1648–1717): Studier i svensk historiografi* (Stockholm: Hugo Geber, 1927).
- Almquist, Jan Eric, "Carl Lundius d.y.", *Svensk juristtidning*, 29 (1944).
- Almquist, Jan Eric, *Lagsagor och domsagor i Sverige: Med särskild hänsyn till den judiciella indelningen*, 1–2 (Stockholm: Norstedts, 1954–1955).
- Ambrosiani, Sune, "Papperstillverkningen i Sverige intill 1800-talets mitt", i: *Molæ chartarie suecane: Svenska pappersbruksföreningens tjugufemårsskrift*, 1 (Stockholm: Svenska pappersbruksföreningen, 1923).
- Andersson, Aron, *Medieval wooden sculpture in Sweden*, 3: Late medieval sculpture (Stockholm: Statens historiska museer, 1980).
- Andersson, Elin & Emil Stenback (red.), *Böckerna i borgen: Ett halvsekel i Roggebiblioteket* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2018).
- Andersson-Schmitt, Margarete & Monica Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C-Sammlung*, 3, C 201–300 (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1990).
- Anners, Erik, "Götagarnas lekarerätt – en keltisk influens?", i: *Rättshistoriska studier*, 2 (Stockholm: Institutet för rättshistoriska studier, 1957).
- Annerstedt, Claes, "Schefferus och Verelius. En litterär fäjd i sjuttonde seklet", i: *Ur några antecknares samlingar: Gärd af tacksamhet och vänskap till mästaren i svensk bokkunskap G. E. Klemming* (Uppsala: Bukowski, 1891).
- Annerstedt, Claes, *Uppsala universitets historia*, II:1–2; *Bihang*, 2: handlingar 1655–1694 (Uppsala: Akademiska bokförlaget/Almqvist & Wiksell, 1908–1910).
- Axelsson, Roger, "Svantepolk Knutsson", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 34 (2013–2017) s. 376.
- Bataille, Camille, *Birgitta quasi beate Virginis sagitta: Le culte de la Vierge Marie en Suède de sainte Brigitte à la Réforme (1300–1530)*, 2: Annexes (Caen: Histoire, Université de Caen Normandie, 2016): <<https://hal.archives-ouvertes.fr/tel-01713619/document>> (2018.09.01).

- Björkvall, Gunilla, *Liturgical sequences in medieval manuscript fragments in the Swedish National Archives: Repertorial investigation, inventory, and reconstruction of sources* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 2015).
- Boia, Lucian, *History and myth in Romanian consciousness* (Budapest: Central European University Press, 2001).
- Bozzolo, Carla & Ezio Ornato, *Pour une histoire du livre manuscrit au Moyen âge: Trois essais de codicologie quantitative* (Paris: Centre national de la recherche scientifique, 1980).
- Broomé, Bertil, *Handskriftssamlarna och de svenska arkiven 1700–1950* (Stockholm: Kungl. biblioteket, 1977).
- de Brun, Frans, "Storkyrkans egendomar, stiftelser och personal under medeltiden", i: *S. Nikolai eller Storkyrkan i Stockholm*, 1: Församlingshistoria (Stockholm: Storkyrkoförsamlingen, 1924).
- Bäumli, Betty J. & Franz H. Bäumli, *Dictionary of worldwide gestures*, andra uppl. (London: Scarecrow, 1997).
- Carlquist, Jonas, *Handskriften som historiskt vittne: Fornsvenska samlingshandskrifter – miljö och funktion* (Stockholm: Runica et mediævalia, 2002).
- Carlsson, Ingemar, *På lögnens väg: Historiska bedrägerier och dokumentförfälskningar* (Lund: Historiska media, 1999).
- Carlsson, Sten, "Folkungaättens lagmansgren", i: *Äldre svenska frälsesläkter: Ättartavlor*, (red.) Folke Wernstedt I:1 (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957).
- Cary, George, *The medieval Alexander*, utg. D. J. A. Ross (Cambridge: Cambridge University Press, 1956).
- Collinson, Lisa, "Welsh law in thirteenth-century Sweden: Women, beasts, and players", *Speculum*, 92/3 (2017).
- Curtius, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, tionde uppl. (Bern & München: Francke, 1984).
- Dahlby, Frithiof, *De heliga tecknens hemlighet: Om symboler och attribut*, femte uppl. (Stockholm: Verbum, 1967).
- Dahlby, Frithiof, *De heliga tecknens hemlighet: Symboler och attribut*, sjunde uppl. (Stockholm: Verbum, 1982).
- Dahlbäck, Göran, *Uppsala domkyrkas godsinnnehav med särskild hänsyn till perioden 1344–1527* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1977).
- Dahlbäck, Göran, *I medeltidens Stockholm* (Stockholm: Stockholms medeltidsmuseum, 1988).
- Dahlerup, Troels, *De fire staender 1400–1500*, Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 6 (Köpenhamn: Gyldendalske boghandel, 1989).
- Dana, Dan, "Occultations de Zalmoxis et occultation de l'histoire: Un aspect du dossier Mircea Eliade", *Anabases*, 5 (2007).
- Deneke, Bernward, "Möbel. Western", i: *Lexikon des Mittelalters*, 6 (München: Deutscher Taschenbuch, 2003).

- Ebel, Friedrich, Gernot Kocher & Andreas Fijal, *Römisches Rechtsleben im Mittelalter: Miniaturen aus den Handschriften des Corpus iuris civilis* (Heidelberg: Müller, 1988).
- Eriksson, Gunnar, *Rudbeck 1630–1702: Liv, lärdom, dröm i barockens Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2002).
- Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1*, utg. Olof Thorell (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1955–1959).
- Ferm, Olle, "Swedish students and teachers", i: Olle Ferm & Sara Risberg, *Swedish students at the University of Leipzig in the Middle Ages: Careers, books, and teaching* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia, 2014).
- Ferm, Olle & Nyström, Staffan (red.), *Bengt Jonsson (Oxenstierna) och hans värld* (Stockholm: Runica et mediævalia, 2004).
- von Friesen, Otto & Anders Grape, *Om Codex Argenteus: Dess tid, hem och öden*. Med ett appendix av Hugo Andersson (Uppsala: Svenska litteratursällskapet, 1928).
- Füssel, Stephan, *Gutenberg och hans verk* (Nora: Nya Doxa, 2000).
- Gallén, Jarl & Filip Liljeholm, "Folkungaättens oäkta gren", i: *Äldre svenska frälsesläkter: Ättartavlor*, (red.) Folke Wernstedt, I:1 (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957).
- Garnier, François, *Le langage de l'image au Moyen Âge*, 1–2 (Paris: Léopard d'or, 1982–1989).
- Geete, Robert, "Bland språkets nässlor och kardborrar", *Ord och bild*, 7 (1898).
- Gibbons, Ann, "Biology of the book", *Science*, 357 (2017), DOI: 10.1126/science.357.6349.346
- Gillingstam, Hans, "John Slawekas hustrur, deras släktförbindelser och gods", *Personhistorisk tidskrift*, 45 (1947).
- Gillingstam, Hans, "Ekström: g) Lidköpingssläkten E.", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 13: Ekman–Enwall (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1950).
- Gillingstam, Hans, *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden: Släkthistoriska studier* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1952–1953).
- Gillingstam, Hans, "Esbjörn Kristiernsson Djäkn", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 14: Enwallsson–Fahlbeck (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1953).
- Gillingstam, Hans, "Johan Slawekas tredje hustrus härstamning", *Personhistorisk tidskrift*, 51 (1953).
- Gillingstam, Hans, "Kyle, släkter", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 21: Katarina–Königsmarck (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1975–1977).
- Gillingstam, Hans, "Lars Petersson", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 22: Königsmarck–Lilja (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1977–1979).
- Gillingstam, Hans, *Det svenska riksrådets världsliga medlemmar under medeltiden* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia, 2009).
- Grimm, Jacob, *Deutsche Rechtsalterthümer* (Göttingen: Dieterichschen Buchhandlung, 1828).
- Gödel, Vilhelm, "Hjalmars och Hramers saga: Ett literärt falsarium från 1690", *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*, 9 (1896).
- Hamberg, Erik, "Rudbeckarnas böcker i Leufstabruk", i: Peter Sjökvist (red.), *Kulturarvsperspektiv: Texter från en seminariserie om specialsamlingar i Sverige* (Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 2018).

- Hamberg, Per Gustaf, "Skandinaviska lagillustrationer från medeltiden: en översikt med särskild hänsyn till Codex Upsaliensis B 68", opublicerat manuskript, Uppsala universitetsbibliotek (1956).
- Hamberg, Per Gustaf, "Kungabilder i svenska laghandskrifter och några paralleller därtill", i: *Proxima Thule: Sverige och Europa under förntid och medeltid: Hyllningsskrift till H.M. Konungen den 11 november 1962* (Stockholm: Norstedts, 1962).
- Hamre, Lars, Troels Dahlerup & Göran Inger, "Kapellgeistlighet", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 7 (Malmö: Allhem, 1963).
- Harrison, Dick, *Kalmars historia: Den begravda staden* (Lund: Historiska media, 2017).
- Hedström, Ingela, *Medeltidens svenska bönböcker: Kvinnligt skriftbruk i Vadstena kloster* (Oslo: Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet, 2009).
- Helander, Hans, *Neo-Latin literature in Sweden in the period 1650–1720: Stylistics, vocabulary and characteristic ideas* (Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis, 2004).
- Helander, Sven, *Ordinariarius Lincopensis c:a 1400 och dess liturgiska förebilder* (Lund: Gleerups, 1957).
- Helander, Sven, *Den medeltida Uppsalaliturgin: Studier i helgonlängd, tidegård och mäsas* (Uppsala: Arcus, 2001).
- Hildebrand, Bengt, "Esbjörn Blåpanna och hans arvingar", *Personhistorisk tidskrift*, 32 (1934).
- Hult, Karin & Gunhild Vidén (red.), *Alexanderlegenderna i tid och rum: Alexander den stores gränslösa historia* (Stockholm: Appell förlag, 2018).
- Häggblund, Anna-Stina, "Gåvor till Heliga Birgittas ära: En studie av donatorsgemenskapen kring Nådendals kloster 1438–1520", *Historisk tidskrift för Finland*, 103 (2018).
- Häkli, Esko, "Papperets kronologi: Årtal i urval": <http://www.nph.nu/pdf-filer/papperets_kronologi.pdf>.
- Jakobi-Mirwald, Christine, *Medeltida bokmåleri: Illustrerat konsthistoriskt lexikon*, övers. och bearbetning Patrik Åström (Lund: Signum, 2012).
- James, Willam, *The principles of psychology*, 1–2 (New York: Henry Holt, 1890).
- Janson, Henrik, "Äkta förfalskning åter bevismaterial", *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 67 (2001).
- Jansson, Sven-Bertil, *Konung Alexander: En svensk roman från 1300-talet* (Stockholm: Runica et mediævalia, 2015).
- Johansson, Hilding, "Maria", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 11 (Malmö: Allhem, 1966).
- Johansson, J. Viktor, "De rudbeckianska förfalskningarna i Codex argenteus", *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, 42 (1955).
- Koite, Jakob, "Aspenäsätten", i: *Äldre svenska frälsesläkter: Ättartavlor*, I:1 (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957).
- Kumlien, Kjell, "Hans Kröppelin", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 21: Katarina–Königsmarck (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1975–1977).
- Lagerroth, Fredrik, *Den svenska monarkin inför rätta: En författningshistorisk exposé* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1972).

- Larsson, Lars-Olof, *Kalmarunionens tid: Från drottning Margareta till Kristian II*, (Stockholm: Rabén Prisma, 1997).
- Liedgren, Jan, "Nils Rabenius' samling av medeltidsbrev och deras proveniens", i: Olof Jägerskiöld & Åke Kromnow (red.), *Donum Boëthianum: Arkivvetenskapliga bidrag tillägnade Bertil Boëthius 31/1 1950* (Stockholm: Norstedts, 1950).
- Liedgren, Jan, "Johan van Hoynghe och Vicke van Vitzens kapellstiftelser i Kalmar", *Arkivvetenskapliga studier*, 3 (1961).
- Liljedahl, Gösta, "Vattenmärket – pappersmakarens bomärke och kvalitetsbevis", 3–4, *Svensk papperstidning* (1974).
- Lillie, Eva Louise, "O vos omnes qui transitis per viam ... The quotation from the Lamentations 1, 12 in Danish medieval visual art", i: Eva Louise Lillie & Nils Holger Petersen (red.), *Liturgy and the arts in the Middle Ages: studies in honour of C. Clifford Flanigan* (Köpenhamn: Museum Tusculanum Press, 1996).
- Lindahl, Fritze, "Stol", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 12 (Malmö: Allhem, 1972).
- Lindgren, Mereth, *Att lära och att pryda: Om efterreformatoriska kyrkomålningar i Sverige cirka 1530–1630* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1983).
- Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria: Stormaktstiden* (Stockholm: Norstedts, 1975).
- Linton, Mikael, "Regimen regale et regimen politicum", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 13 (Malmö: Allhem, 1968).
- Losman, Beata, *Norden och reformkonsilierna 1408–1449* (Göteborg: Akademiförlag, 1970).
- Lönnroth, Erik, *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457* (Göteborg: Göteborgs universitet, 1934).
- Lönnroth, Lars & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen*, 1: Från forntid till frihetstid, 800–1718 (Stockholm: Bonniers, 1987).
- Malm, Mats, "Alexander i den fornnordiska traditionen", i: Karin Hult & Gunhild Vidén (red.), *Alexanderlegenderna i tid och rum: Alexander den stores gränslösa historia* (Stockholm: Appell förlag, 2018).
- Melin, Pia, "Folket i bild – om kläder och attribut", i: Janken Myrdal, Pia Melin & Olle Ferm, *Den predikande räven* (Lund: Signum, 2006).
- Moberg, Carl-Allan, *Die liturgischen Hymnen in Schweden: Beiträge zur Liturgie- und Musikgeschichte des Mittelalters und der Reformationszeit*, 1: Quellen und Texte: Text- und Melodieregister (Köpenhamn: Munksgaard, 1947).
- Myrdal, Janken, "Det medeltida Sveriges rikaste bildhandskrift", i: Olle Ferm & Staffan Nyström (red.), *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld: En samling studier* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia & Kungliga biblioteket, 2004).
- Myrdal, Janken, "Bilder i marginalen på en laghandskrift – en härads hövdingars liv och tankar omkring 1380", *Saga och Sed: Kungl. Gustaf Adolfs Akademiens årsbok*, 2016.
- Myrdal, Janken, "Kvinnosaksfrågan omkring år 1430", *Historisk tidskrift*, 138 (2018).
- Myrdal, Janken, Pia Melin & Olle Ferm, *Den predikande räven* (Lund: Signum, 2006).

- Nilsén, Anna, *Program och funktion i senmedeltida kalkmaleri: Kyrkmålningar i Mälarlandskapen och Finland 1400–1534* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1986).
- Nilsén, Anna, *Kyrkorummets brännpunkt: Gränsen mellan kor och långhus i den svenska landskyrkan: Från romanik till nygotik* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1991).
- Nilsén, Anna, *Focal point of the sacred space: The boundary between chancel and nave in Swedish rural churches: From Romanesque to Neo-Gothic* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2003).
- Nilsén, Anna, "Reform and pragmatism: On church art and architecture during the Swedish Reformation Era", i: Tuomas M.S. Lehtonen & Linda Kaljundi (red.), *Re-forming texts, music and church art in the early modern art* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016).
- Nisbeth, Åke, "Ordet som bild", *Runica et medievalia*, Scripta maiora 1 (Stockholm, 1955).
- Nordström, Johan, *De yverbornes ö: Sextonhundrataletsstudier* (Stockholm: Bonniers, 1934).
- Norberg, Rune, "Nordisk medeltid", i: *Bildkonsten i Norden*, 1: Vår äldsta konst (Stockholm: Prisma, 1974 [1950]).
- Nordin, Jonas, *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Eslöv: Symposion, 2000).
- Nordin, Jonas, *Frihetstidens monarki: Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2009).
- Petersen, Nils Holger, "Liturgical representation and late medieval piety", i: Eva Louise Lillie & Nils Holger Petersen (red.), *Liturgy and the arts in the Middle Ages: Studies in honour of C. Clifford Flanigan* (Köpenhamn: Museum Tusculanum Press, 1996).
- Rahmqvist, Sigurd, "Sandbroätten – en uppländsk frälsesläkt och dess gods", *Personhistorisk tidskrift*, 76 (1978).
- Raneke, Jan, *Svenska medeltidsvapen*, 1–3, andra uppl. (Nora: Nya Doxa, 2001).
- Reinholdsson, Peter, *Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige* (Uppsala: Uppsala universitet, 1998).
- Retsö, Dag, *Länsförvaltningen i Sverige 1434–1520* (Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, 2009).
- Rindal, Magnus & Knut Berg, *King Magnus Håkonsson's laws of Norway and other legal texts: Gl. kgl. saml. 1154 fol. in the Royal Library, Copenhagen* (Oslo: Selskapet til utg. av gamle norske håndskrifter, 1983).
- Ringbom, Sixten, "Bild och avlat", 1–2, *Iconographisk post: Nordisk tidskrift för ikonografi*, 83:3–4 (1983).
- Rosén, Jerker, "Drottning Margaretas svenska räfst", *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 20 (1950).
- Rosén, Jerker, *Svensk historia*, 1: Tiden före 1718, tredje uppl. (Stockholm: Bonniers, 1962).
- Rosén, Jerker, "Konungsräfst", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 9 (Malmö: Allhem, 1964).

- Sandgren, Eva Lindqvist, "Christina Hansdotter Brask: Reading and pictorial preferences in a Birgittine prayer book", i: Virginia Blanton, Patricia Stoop & Veronica O'Mara (red.), *Nun's literacies in medieval Europe: The Antwerp dialogue* (Turnhout: Brepols, 2017).
- Sandgren, Eva Lindqvist, "Nordeuropa", i: *Geschichte der Buchkultur*, 5: Gotik 2 (Graz: ADEVA, 2018).
- Schück, Henrik, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien: Dess förhistoria och historia*, 3:2 (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1933).
- Schück, Henrik, *Stockholm vid 1400-talets slut*, På uppdrag av Svenska akademien omarbetad och utg. av Tord O:son Nordberg (Stockholm: Hugo Geber, 1951).
- Schück, Henrik & Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 1: Sveriges litteratur till frihetstidens början (Stockholm: Hugo Geber, 1911).
- Schück, Herman, *Rikets råd och män: Herredag och råd i Sverige 1280–1480* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 2005).
- Seip, Didrik Arup, "Leikarar", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 10 (Malmö: Allhem, 1965).
- Silfverstolpe, Carl, *Klosterfolket i Vadstena: Personhistoriska anteckningar*, 1–2 (Stockholm: Norstedts, 1898–1899).
- Sjöberg, Nils, *Svenska porträtt*, 1: Samlingarne vid Uppsala universitet (Stockholm: Svenska autografsällskapet, 1903).
- Sjögren, Paul, *Släkten Trolles historia intill år 1505* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1944).
- Stolt, Bengt, *Medeltida teater och gotländsk kyrkokonst* (Visby: Ödin/Hanseproduktion, 1993).
- Strindberg, August, *Svenska folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute, eller Ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia*, 2 (Stockholm: Fritzes, 1882).
- Ståhle, Carl Ivar, *Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1958).
- Ståhle, Carl Ivar, "Lagspråk", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 10 (Malmö: Allhem, 1965).
- Ståhle, Carl Ivar, *Studier över Östgötalagen: Efter författarens efterlämnade manuskript*, utg. Gösta Holm (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1988).
- Sundqvist, Birger, *Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420: Beinamen nach Herkunft und Wohnstätte* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1957).
- Sveriges medeltida personnamn: Förnamn*, 3: Hans-Iogærdh (Uppsala: Arkivet för ordbok över Sveriges medeltida personnamn, 1995–2006).
- Taitto, Ilkka, *Graduale Aboense 1397–1406: Näköispainos käsikirjoituskatkelmasta* (Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002).
- Wallén, Per-Edwin, "Leikarar", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 10 (Malmö: Allhem, 1965).
- Wattenbach, Walther, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, tredje uppl. (Leipzig: Hirzel, 1896).
- Wessén, Elias, *Svensk språkhistoria*, 3: Grundlinjer till en historisk syntax, andra uppl. (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1965).

- Wiktorsson, Per-Axel, "Handskrifter som mötts. Spår av ett stormansbibliotek i Uppland", i: Olle Ferm & Staffan Nyström (red.), *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia & Kungliga biblioteket, 2004).
- Wiktorsson, Per-Axel, *Skrivare i det medeltida Skara stift* (Skara: Skara stiftshistoriska sällskap, 2006).
- Wiktorsson, Per-Axel, *Skrivare i det medeltida Sverige*, 1–4 (Skara: Skara stiftshistoriska sällskap, 2015).
- Åström, Patrik, *Senmedeltida svenska lagböcker: 136 lands- och stadslagshandskrifter. Dateringar och dateringsproblem* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2003).
- Åström, Patrik, *Tendensen i Kristoffers landslag* (Uppsala: Svenska fornscriftsällskapet, 2016).
- Åström, Patrik, "En nyfunnen medeltida handskrift av Magnus Erikssons landslag", i: Elin Andersson & Emil Stenback (red.), *Böckerna i borgen: Ett halusekel i Roggebiblioteket* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2018).
- Äldre svenska frälseläster: Ättartavlor*, I:1; II:1, red. Folke Wernstedt/Hans Gillingstam (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957, 2001).
- Öberg, Jan, "Kanutus Johannis", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 20: Ingeborg–Katarina (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1973–1975).